

ÇOCUK TEOLOJİSİNİ ANLAMAK: JOHN M. HULL'ÜN 'ÇOCUKLARLA TEOLOJİK KONUŞMALAR' ESERİNİN ANALİZİ*

Güllüzar CANPOLAT**

E-mail: gulluzarcanpolat@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8512-1447>

Davut IŞIKDOĞAN***

E-mail: isikdogan@hotmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5896-3933>

Citation/©: Canpolat, G. & Işıkdoğan, D. (2021). Çocuk teolojisini anlamak: John M. Hull'ün 'Çocuklarla teolojik konuşmalar' eserinin analizi. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 11, 159-179.

DOI Number: <https://doi.org/10.53112/tudear.926660>

Öz

Bu çalışmada John M. Hull'ün "Çocuklarla Teolojik Konuşmalar: Ebeveyn ve Öğretmenler İçin Bazı Tavsiyeler" adlı eserinin incelenmesi amaçlanmıştır. Söz konusu inceleme hem çocuk teolojisinin hedeflediği ilkeler hem de pedagojik anlamda din eğitiminin nasıl olması gerektiğini açıklayan literatürdeki verilerle karşılaştırılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmada döküman incelemesi ve niteliksel analiz yöntemleri kullanılmış ve beş bölümden oluşan kitap belirlenen başlıklar çerçevesinde tetkik

* Bu makale, "Canpolat, G. (2020). *John M. Hull'ün 'Çocuklarla Teolojik Konuşmalar: Ebeveyn ve Öğretmenler İçin Bazı Tavsiyeler' Adlı Kitabının Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır." isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, Turnitin kullanılarak benzerlik raporu alınmış ve araştırma/yayın etiğine uygunluğunu teyit edilmiştir.

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. The article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using Turnitin, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Yazar Katkıları / Author Contributions: Makale Yazımı / Writing up: GC (%70), DI (%30); Makale Gönderimi ve Revizyon: Submission and Revision: GC (%80), DI (%20).

Çıkar çatışması / Conflict of interest: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan ederler / The authors declare that they have no conflict of interest.

** Doktora Öğrencisi, Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Eğitimi ABD. (Sorumlu Yazar)

*** Doç. Dr., Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Eğitimi ABD.

edilmiştir. Kitapta yer alan diyalog örnekleri detaylı bir şekilde incelenmiş ve seçilen bazı örnekler üzerinden çocuk teolojisi açısından şu sonuçlara ulaşılmıştır: Çocukların Tanrı ve dua gibi din ile ilgili mevzuları öğrenmeleri, sosyal, kişisel, kültürel gelişimleri ve kelime haznelerinin zenginleştirilmesi yönünden teolojik konuşmaların gerek gelişime gerekse din eğitimine katkı sağladığı görülmüştür. Çocuk teolojisinin uygulamada hem dini literatürü hem de eğitim bilimleri verilerini iyi bilen bir ebeveyn veya öğretmen tarafından çocuğu bütünlükçü bir şekilde geliştirebileceği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din eğitimi, John M. Hull, Çocuk teolojisi, Hikâye, Dua.

UNDERSTANDING CHILDREN’S THEOLOGY: AN ANALYSIS OF JOHN M. HULL’S ‘GOD-TALK WITH YOUNG CHILDREN’

Abstract

In this study, it was aimed to examine John M. Hull's book "God-talk with Young Children: Notes for Parents and Teachers". The said examine was carried out by comparing the data in the literature, which explains both the principles aimed by children's theology and how religious education should be in pedagogical sense. Document review and qualitative analysis methods were used in the study and the book consisting of five chapters was examined within the framework of the determined titles. The dialogue examples in the book were examined in detail and the following conclusions were reached in terms of children's theology through some selected examples: It has been observed that theological speeches contribute to both development and religious education in terms of children's learning about religious issues such as God and prayer, social, personal, cultural development and enriching their vocabulary. It has been understood that children's theology can develop the child in a holistic way by a parent or teacher who well knows both religious literature and educational sciences data in practice.

Keywords: Religious education, John M. Hull, Children’s theology, Story, Prayer.

Giriş

Din eğitimi, gelişimin bütün dönemleri ile ilgili akademik çalışmalar yapma, uygulamada çeşitli yöntemler belirleme ve bu uygulamaların sonuçlarını da test etme konusunda geniş bir inceleme alanına sahiptir. Özellikle çocukluk dönemi gelişim ve dini gelişim çalışmaları

son dönemlerde artmıştır.¹ Çocukluk döneminin kendine has bazı özellikleri bu dönemi ayrıca incelemeyi gerektirmektedir. Çünkü söz konusu dönemin kendine özgü bilişsel, duygusal, dini, sosyal olmak üzere birçok gelişim alanı mevcut olup her bir gelişim alanının da geliştirilmesi gereken yönleri bulunmaktadır. Bu çerçevede eğitimde son yıllarda çocuk merkezli yaklaşımlar ön plana çıkmaktadır.² Benzer süreçlerin aslında din eğitimi için de bir gereklilik olduğu görülmektedir.

Avrupa ve Amerika kaynaklı çalışmalarda; çocuk teolojisi, çocuk maneviyatı, çocuklar için teoloji gibi birçok farklı yaklaşımın geliştiği görülmektedir. Bu konular Türkiye'de henüz beklenen düzeyde bilinmemekle birlikte son yıllarda bazı önemli çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Oruç (2013; 2015; 2019; 2020)'un konuyu farklı yönleri ile ele alan çalışmaları bulunmaktadır. Bu çalışmalar araştırmacı, eğitimci, ebeveyn ve öğretmenler için bir referans kaynağı olmaktadır.

Çocuk teolojisi, "çocuğun doğuştan sahip olduğu kutsallık hissi ve düşüncesiyle dışarıdan bir müdahale ve dayatma olmaksızın doğru bir rehberlik eşliğinde kendi teolojisini üretmesi" (Oruç, 2015, ss. 146-148) olarak tanımlanabilir. Son çeyrek yüzyılda önemli bir çalışma alanı haline gelen çocuk teolojisi çocuğun din eğitimi konusunda yetişkin bakış açısını terk ederek çocuğu ve çocukluğu merkeze almaya çalışan, çocuğun din ile ilişkisini olduğu gibi anlamaya çalışan çalışmaları ifade eden bir üst kavram olarak değerlendirilebilir (Meydan, 2015, s. 75). Başka bir ifadeyle söz konusu teoloji, çocuk merkezli bir yaklaşım olup çocukta doğuştan kutsallık hissi ve düşüncesinin var olduğu fikrine dayanır. Ayrıca çocukların kutsala dair düşüncelerini ifade etmeleri için gerekli ortamlar hazırlanırsa onların kendi teolojilerini üretme potansiyeline sahip özgün düşünürler olduklarını kabul eder (Oruç, 2015, s. 127).

Bu çalışmada John M. Hull'ün "Çocuklarla Teolojik Konuşmalar: Ebeveyn ve Öğretmenler İçin Bazı Tavsiyeler" şeklinde çevirmeyi uygun gördüğümüz "God-talk with Young Children: Notes for Parents and Teachers" isimli eseri çocuk teolojisi açısından incelenecektir. Hull,

1 Söz konusu çalışmaların bazıları şunlardır: Köylü, M. (2004). Çocukluk dönemi dini inanç gelişimi ve din eğitimi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 45(2); Şimşek, E. (2004). Çocukluk dönemi dini gelişim özellikleri ve din eğitimi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 4(4); Yavuz, K. (2012). *Çocukta dini duygu ve düşüncenin gelişmesi*. İstanbul: Boğaziçi; Yavuzer, H. (2019). *Çocuk psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi; Yıldız, M. (2007). *Çocuklarda Tanrı tasavvurunun gelişimi*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı.

2 İlgili çalışmalar için Bkz.: Yaşar Ekici, F. (2015). Okul öncesi eğitimde uygulanan çocuk merkezli yaklaşımların kuramsal temel, eğitim ortamı ve öğretmenin rolü açısından karşılaştırılması. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(12); Frady, K. (2019). Rendering theology with 2-year-old children: a Godly Play and grounded theory combination. *International Journal of Children's Spirituality*, 24(2); Mutlu, B., Ergişi, A. vd. (2012). Okul öncesi dönemde Montessori eğitimi. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(3); Oğuz, V. ve Akyol, A. K. (2006). Çocuk eğitiminde Montessori yaklaşımı. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(1); Tosun, A. ve Yıldız, K. (2019). Erken çocukluk dönemi din eğitimi yaklaşımları üzerine karşılaştırmalı bir analiz. *Amasya İlahiyat Dergisi*, 12.

çocukların somut bir teoloji üretebilecek kabiliyette olduğunu ifade eder. Kitabın temel bakış açısının, çocuklarla Tanrı merkezde olacak şekilde gerçekleştirilen diyalogların çocuk maneviyatını destekleyeceği, özellikle de farklı disiplinlerin verilerinden hareket edildiğinde çocukların kendi teolojilerini geliştireceği şeklinde olduğu görülür.

Çalışmamız çocuk gelişimi, eğitim psikolojisi, eğitim sosyolojisi gibi farklı alanlardan istifade eden pedagojik bir çerçevede erken yaşlardan itibaren çocukların birçok kavramı anladığını, çocuk merkezli pedagojik yöntemlerle geliştirilen bir teolojik konuşmanın çocuğun gelişim alanlarına katkı sağladığını Hull'un eserinden hareketle açıklamaya çalışmaktadır.

Çalışmamız, doküman incelemesine (Yıldırım & Şimşek, 2016, s. 189) dayalı veri kaynaklarına erişme yöntemiyle başlayıp ulaşılan verilerin anlaşılması ve çalışma çerçevesinde belirlenen başlıklara uygun bir şekilde yerleştirilmesi süreciyle devam etmiştir. Bu yöntemin yanı sıra çalışmanın muhtevası gereği ikinci bir yöntem olan içerik analizi (Böke, 2009, s. 344) yahut niteliksel analiz (Kümbetoğlu, 2012, s. 151) isimli analiz ve değerlendirmeler yapılmıştır. Bu minvalde söz konusu ikinci yöntem gereği; verilerin özgün biçimlerine sadık kalınarak doğrudan alıntılarının yapılmasıyla betimsel analiz, veriler arasında benzer noktaların ortaya çıkarılmasıyla sistematik analiz ve son olarak elde edilen verilerin araştırmacı tarafından değerlendirilmesi ile yorumlama aşaması gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışmada kitabın bütünlüğüne ve gidişatına uygun bir şekilde ilerlemek amacıyla her bölümün değerlendirmesinin kendi muhtevasıyla doğru orantılı olmasına dikkat edilmiştir. Ayrıca her bölümde yer alan konuların içeriğine uygun bazı başlıklar belirlenip çocuklarla konuşularak hazırlanan diyalog örnekleri bağlamında bu başlıkların analiz ve yorumlama işlemleri gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda; birinci bölüm Tanrı'nın Nerede olduğu ve Tanrı'nın Birliği, ikinci bölüm Tanrı'nın Mahiyeti ve Tanrı'nın Büyüklüğü, üçüncü bölüm Dua, Dördüncü bölüm Kutsal Kitap ve Hikâye başlığı çerçevesinde değerlendirilmiş son olarak Beşinci bölüm için kısa bir özet geçilmiştir.

Kitabın incelenmesi esnasında diyaloglardan elde edilen veriler, literatürdeki bilgiler temel alınıp çocuk teolojisi ilkeleri ile çocukların bilişsel ve dini gelişim düzeyleri göz önünde bulundurularak yorumlanmıştır.

1. Çocuklarla Teolojik Konuşmalar: Ebeveyn ve Öğretmenler İçin Bazı Tavsiyeler

1.1. Birinci Bölüm: Somut Bir Teolojinin Gücü

"Çocuklar soyut olan Tanrı kavramını nasıl anlayabilir, Tanrı hakkındaki düşünceler çocuklara anlatılmalı mıdır, çocuklar Tanrı hakkında konuşmaya ne zaman hazır mıdır?" (Hull, 1991, s. 7) sorularıyla birinci bölüme giriş yapan Hull, içeriğin devamında bu sorulara açıklık getirecek düzeyde düşünce ve önerilerini paylaşarak devam etmektedir. Bu bölümde yazar, çocukların kendilerine has bir teolojilerinin olduğunu savunur ve onların

soyut konuları anlayamayacağı düşüncesine dayanan görüşleri reddeder. Çocukların günlük hayattaki konuşmalarında ve erken yaşta “yarın, büyük, cennet” gibi soyut kelimeleri kullandıklarını, bunları algılamada başarılı olduklarını ve çocukların bu muhtevaya sahip konuşmalara katılım sağlayabilmeleri için doğru adımlarla teşvik edilmeleri gerektiğini belirtir.

Hull, çocuklarla teolojik konuşmalar yaparken dinle ilgili soyut kavramları kullanmanın çocuklar tarafından anlaşılıp anlaşılmayacağı konusunun ebeveyn ve öğretmenler için endişe teşkil ettiğine, fakat bunun küçük çocukların söz konusu soyut kavramlar hakkında belli bir seviyede konuşamayacakları anlamını taşımadığına değinir. Mesela Tanrı kavramı oldukça soyut bir kavramdır. Diyalogların muhtevasında bu kavramın olduğu ve doğrudan çocukların da dâhil olup düşüncelerini paylaştığı birçok konuşma kayıt altına alınmıştır. Bu bölümdeki ilgili diyalog örneklerinde farklı yaşlardaki çocukların Tanrı'nın Nerede olduğu ve Tanrı'nın Birliği ile ilgili konuşmalarından bazı kesitler aşağıdaki şekildedir.

1. Örnek

...

Ebeveyn: “Ölmek” ne anlama geliyor?

Çocuk (3,5 yaşında): Ölmek, Tanrı'yla birlikte olmaya gitmektir.

E: Tanrı nerededir?

Ç: Gökyüzündedir.

E: Ama gökyüzünde bulutlar var.

Ç: (Gülerek) Hayır benim demek istediğim, bulutların arasından yukarı, yukarı ve yukarı doğru çıkarken (daha kısık bir sesle konuşarak) biraz daha yukarı, yukarı, yukarı gittiğinde (fısıldayarak) küçücük bir kulübe görürsün ve işte o kulübede Tanrı var (Hull, 1991, s. 10).

Birinci örnek incelendiğinde; üç buçuk yaşındaki çocuğun karşılaştığı Tanrı nerededir sorusuna kendi seviyesine uygun bir şekilde yaklaşım göstererek cevap vermeye çalıştığı görülmektedir. Çocuğun Tanrı'nın gökyüzünde olduğunu ifade etmesi, devamında da yukarı kelimesini sık sık tekrar etmesi, üstelik gittikçe ses tonunda bir değişimin olması ve adeta konuşmaya gizemli bir atmosfer katması, zihnindeki Tanrı kavramına dair düşüncelerinin aşkın ve kutsal bir yerde oluşunun yansımalarıdır denebilir. Hull, her ne kadar aşkın, kutsal, yüce gibi kelimeleri kullanmasa da çocuğun kendi düzeyi doğrultusunda (yukarı kelimesi örneğinde de olduğu gibi) bildiği kelimeleri tekrar edip vurgulayarak ve özellikle ses tonundaki iniş ve çıkışlarla bunu destekleyerek durumu somut düzlemde açıklamaya çalıştığını söylemektedir (Hull, 1991, s. 10).

Bir cismin bizden uzaklaştıkça küçülmeye başlaması mantığında olduğu gibi Tanrı'nın kulübesi de yukarı çıktıkça küçülmeye başlar ve çocuk somut bir betimleme yaparak kulübeyi küçücük şeklinde nitelendirir (Hull, 1991, s. 11). Bilişsel gelişim açısından yaklaştığımızda çocuğun böyle bir cevap vermiş olması bizlere antropomorfizmi (Cihandide, 2014, s. 68) hatırlatmaktadır. Nitekim bu örnekte de gördüğümüz üzere, çocuk duyu organlarıyla algılayamadığı bir varlığı tanıdığı, aşına olduğu şemalardan hareketle açıklamaya çalışmıştır. Soyut olguları henüz algılayamayan bu yaştaki çocukların bazen Tanrı'ya insan biçiminde (Karaca, 2016, s. 114) bazen evin çevresinde (Oruç, 2011, s. 186) ya da bulutların arkasında (Gündüz, 2007, s. 41) yaşayan bir varlık olarak bazen de bir mekânda tasavvur etmeleri gayet normal kabul edilmektedir. Dini gelişim özellikleri doğrultusunda iki-altı yaş evresindeki çocukların zaten soyut bir Tanrı tasavvuruna sahip olmalarının mümkün olmadığı göz önüne alındığında bu diyalogdaki çocuğun Tanrı'nın nerede olduğuyla ilgili verdiği cevabın yukarıda naklettiğimiz literatür verileriyle uyumlu olduğu gözlenmektedir.

3. Örnek

Birinci Çocuk (6 yaşında): Mikroplar her yerde var mıdır?

Ebeveyn: Evet, sanırım mikroplar hemen hemen her yerdeler. Hatta onlar kesinlikle bu evin her yerindedir!

Birinci Çocuk: O zaman mikroplar Tanrı gibidir; çünkü Tanrı da her yerededir.

E: Evet, Tanrı mikroplar gibidir. Peki Tanrı'nın mikroplardan farkı nedir?

İkinci Çocuk (8 yaşında): Mikroplar çoktur ama Tanrı birdir (Hull, 1991, s. 12).

Üçüncü örnekte, ilk çocuğun mikroplar ve Tanrı arasında ortak bir ilişki yakalayıp ikisi arasında kemiyet bakımından benzerlik kurduğu anlaşılmaktadır. Diyalog akışını incelediğimiz vakit çocuğun böyle bir ilişki kurmasında dışsal herhangi bir yönlendirmenin olmadığını söylemek mümkün gözükmemektedir. Ayrıca Hull, bu bilginin çocuğa okulda ya da kilisede öğretililecek bir bilgi olmadığını da vurgulamaktadır (Hull, 1991, s. 13). Bu bağlamda çocuğun mikropların ve Tanrı'nın "her yerde" olduğu ilişkisini tamamen kendiliğinden gerçekleştiren bir şekilde ortaya koyması, bulunduğu zihinsel gelişiminin üstünde bir performans sergilediği izlenimini uyandırmaktadır. Bununla beraber bu ilişkinin sadece nicelik bakımından kurulup niteliğin söz konusu olmaması çocuğun yaş gereği kaçınılmaz ve doğal karşılanması gereken bir durumdur.

Ebeveynin sorduğu soru üzerine ikinci çocuk, Tanrı'nın birliğine değinerek çokluk ve birlik arasındaki farkı bariz bir şekilde ifade etmiştir. Ancak çocuk, seviyesi itibarıyla yani zihinsel anlamda ve dini gelişim özelliği doğrultusunda bu cevabı verebilecek bir yeterlikte değildir. Çünkü Tanrı'nın yegâne olup hiçbir şeye benzememesi (Karaca, 2016, s. 163) soyut düşüncenin başlangıcı olan dönemde yani sonraki yaş evrelerinde ortaya çıkması beklenen

bir özelliktir. Nitekim Hull'ün de ifade ettiği üzere "Tanrı birdir" kaidesi çocuk için öğrenilmiş bir bilgidir (Hull, 1991, s. 13). Ancak sonradan öğrenilen bir bilgi olmasına rağmen çocuğun konuşma bağlamında bu bilgiyi hatırlayıp kullanması kayda değer bir durumdur.

Bütün bu veriler çerçevesinde; çocukların büyük çoğunluğunun sorulara bilişsel ve dini gelişim özellikleri doğrultusunda cevap verdiğini, bir kısmının buldukları seviyenin üstünde bir başarımla gösterdiğini, yaşları ilerledikçe somut düşüncelerinin yavaşça azaldığını ve yaşadıkları ailenin dini atmosferine ne kadar duyarlı olduğunu görmekteyiz. Ele aldığımız örneklerden de anlaşılacağı üzere, küçük çocuklar soyut düzeyde olmamalarına rağmen duyularının ötesinde olarak adlandırdığımız bazı soyut konular hakkında gerek kendi akıllarına gelen orijinal düşüncelerle gerekse yetişkinlerden öğrendikleri bilgileri hatırlayıp kullanarak konuşmaya dâhil olabilmişler ve kendi seviyelerinde anlamlı bir şekilde Tanrı'dan bahsetmişlerdir (Hull, 1991, s. 12). Buradan Hull'ün de temas ettiği noktalar ışığında şu sonuçlara varmamız mümkün gözükmektedir:

- Çocukların Tanrı hakkında yeterli seviyede konuşamamaları için hiçbir sebep yoktur.
- Çocuk somut işlemler döneminde olmasına rağmen soyut kelimelerle başa çıkabilecek uygun anlama ve değerlendirme düzeyine sahiptir.
- Bu tarz konularda çocukların her şeyi anlayamadıklarından ötürü, hiçbir şeyi anlayamadıkları sonucuna varmak doğru değildir.
- Somut düşünen çocukların kendilerine has hayal güçlerinin, doğallıklarının, çok yönlü düşüncelerinin ve yeni fikirler üretme potansiyellerinin olduğu bariz bir gerçektir.
- Teoloji yalnızca soyut düşünülere has değildir. Nitekim somut düşünürlerin diyaloglarda verdiği cevaplardan somut bir teolojinin var olduğu anlaşılmaktadır (Hull, 1991, ss. 7-16).

1.2. İkinci Bölüm: İmgelerde Düşünme

Hull, birinci bölümün son kısmını imgelerden bahsederek sonlandırmıştır. Kendisi imgenin, düşsel bir şekilde tasarlanarak zihinde meydana gelen görüntüler olduğunu belirtmiştir. Ayrıca çocuklar için gerçekleştirilen din eğitiminde imgelerin rolüne yeterince önem verilmediğine, dini imgelerin çok zengin bir kaynak olduğuna ve küçük çocukların imgeler üzerinde düşünmeyi daha kolay bulduklarına yer vermiştir (Hull, 1991, ss. 13-16). Bu minvalde gerçekleştirdiği başka bir araştırmada da imgeler, görüntüler, semboller veya metaforların çocuklara soyut konuları anlatmada etkili bir yöntem olduğunu kanıtlamıştır (Hull, 1997).

Bu bölümde; Hull'ün farklı yaşlardaki çocuklarla yapmış olduğu bazı diyaloglarda imgelerin konuşma esnasında kullanılmasının ne gibi sonuçlara sebebiyet verdiğinin, yetişkinin teolojik konuşmalarda çocuğa rehberlik ederken nelere dikkat etmesi gerektiğinin, çocukların teolojik içerikli konuşmalara katılmalarının ve yaklaşımlarının nasıl olduğunun,

Tanrı'nın Mahiyeti ve Tanrı'nın Büyüklüğü gibi başlıkların analizi ve değerlendirmesi gerçekleştirilecektir.

8. Örnek

Birinci Çocuk (5.2 yaşında): Tanrı hava mıdır?

Ebeveyn: Hayır, Tanrı hava değil fakat biraz hava gibidir.

İkinci Çocuk (3.9 yaşında): Tanrı tavan mıdır?

E: Hayır, Tanrı tavan değil fakat biraz tavan gibidir.

Birinci Çocuk: O meleğe benzeyen bir bebek midir?

E: Hayır, O meleğe benzeyen bir bebek değil fakat biraz onun gibidir.

İkinci Çocuk: O görünmez mi?

E: Evet, aynen öyle.

Birinci Çocuk: O, kanatları ile havada uçan meleğe benzeyen bir bebek gibi mi?

E: Tanrı biraz çok şey gibi ama aslında herhangi bir şey değil gibi.

İkinci Çocuk: Neden değil?

E: Çünkü Tanrı eşsizdir. Tanrı'nın gerçekten hiçbir şekli yoktur.

Birinci Çocuk: Neden bir şekli yok?

E: Çünkü Tanrı bir çeşit düşüncedir. Düşüncelerin şekli var mıdır?

Birinci Çocuk: (Durdu, sonra gülerek) Hayır.

E: Tanrı bir nevi büyük bir düşünce gibidir (Hull, 1991, s. 21).

Çocuk diğer konularda olduğu gibi dini olarak da sonsuzluğa karşı duyduğu ilgi ve merakla henüz içeriğini tam olarak bilemediği, isimlendiremediği fakat zamanla “mukaddes ve mutlak” dendiğini öğreneceği ilahi kudreti durmadan arar ve öğrenmek ister (Köylü ve Oruç, 2020, s. 52). Bu diyaloglardaki çocuklar da yaşları itibarıyla dini ilginin altın çağı (Harms, 1944; Akt. Oruç, 2010, s. 91) olarak nitelendirilen bir evrededir. Bu evrenin en önemli özelliklerinden bazıları da merak doğrultusunda soru sorma, bilhassa Tanrı'yı zihinde canlandırma ve anlamlandırmadır.

Konuşmanın muhtevasına baktığımız zaman, çocukların Tanrı'nın mahiyetine yönelik sorular yönelttiğini fark etmekteyiz. Sekizinci örnekte; ilk çocuğun hava ve meleğimsi bir bebek ifadelerini, ikinci çocuğun ise tavan kelimesini kullandığını görmekteyiz. Bunlara cevaben ebeveynin keskin bir şekilde reddedici bir yaklaşım sergilemediğine ve “gibi” edatını kullandığına şahit olmaktayız. Hull, buradaki maksadın çocukların dikkatini

Tanrı'nın mahiyetinden ziyade özelliklerine, imgelerine başka bir ifadeyle sıfatlarına çekmek olduğunu açıklar. Bunun yanı sıra çocukların cesaretini kırmamak ve konuşmaya devam etmelerini sağlamak adına onları teşvik etme gayesiyle hareket edildiğini belirtir (Hull, 1991, s. 22).

Diyalogun sonlarına doğru çocukların "O görünmez mi, Neden bir şekli yok?" gibi soruları sorarak sohbete devam etmelerinden ve ebeveynin başat bir özellik olan "Tanrı eşsizdir" ifadesine yer vermesinden istenen hedeflere ulaşıldığına tanık olmaktayız. Hull, çocukların eşsiz kelimesinin anlamını bilmemelerinin önemli olmadığını çünkü kelimenin kullanıldığı bağlamda ne maksatla ele alındığının yeterince açık olduğunu ifade eder. Buna ek olarak devamında gülme olan bir duraksama anının yeni bir fikir sunma yahut bir şeyleri özetlemek için çok iyi bir fırsat olup yetişkinler tarafından değerlendirilmesi gerektiğine yer verir (Hull, 1991, s. 22).

Allah'ın birliğini, eşi benzeri olmadığını, bir yere bağlı olmadan düşünülmesi gerektiğini çocuğa sözle anlatmak bu yaşlarda kolay değildir. Bu evrede bilgiler daha çok deneme, görüp izleme, bizzat katılma yoluyla zihinde tutulabilir, kullanılabilir ve genellenebilir. Zihin olgunluğu ancak buna elverişlidir (Selçuk, 1990, s. 110). Bu nedenle çocuğun, çevresinde şahit olduğu varlıklar üzerinden düşündürülmesi, kendisine tüm bunları yaratanın Tanrı olduğu ve Tanrı'nın hiçbir şeye benzemediği bilgisinin verilmesi, anlaşılması zor olan bu durumu kavraması açısından çocuk için kolaylık oluşturabilir.

Bu diyalog örneğinde de görüldüğü üzere soru sorma çocukluk döneminde dini hayata girmenin temel yoludur. Çocukların sorularına cevap verilmeyip baştan savıcı bir tavırla karşılaşmaları, onlarda ciddi ilgisizliklere neden olabildiği gibi, sorularına verilen aşırı irrasyonel cevaplar, bilişsel aygıtın eleştirel düşünme gücüne ulaştığı zaman sorun yaratabilir. Bu nedenle çocukların din ile ilgili sorularının savsaklanmadan onlara olabildiğince makul cevaplar verilmesi, henüz uyanmamış olan dini ilgilerinin tahrik edilmesi veya hâlihazırda aktif olan dini ilgilerinin canlı tutulması, dini gelişim için hayati önem taşır (Karaca, 2016, ss. 105-106).

Son olarak küçük çocuklar kendi zihinsel şemalarını oluşturabilmek için yetişkinlerin desteğine ihtiyaç duyarlar. Çocukların bu konuları rahatça konuşabilecekleri bir ortamın oluşturulması zihinsel şemalarının geliştirilmesinde önemli bir faktördür (Köylü ve Oruç, 2020, s. 83). Bu doğrultuda en önemli sorumluluk ebeveyne düştüğünden kendilerinin bilinçli bir şekilde hareket etmeleri, çocuklarına kendi varlıkları, tabiat ve kâinat üzerinde düşünerek inceleme yapmalarını ve bunları nasıl değerlendireceğini öğretmeleri (Selçuk, 1990, s. 110), çocuklarının tükenmeyen soruları karşısında olumlu cevap vermekten bıkmamaları ve çocuklarına doyurucu cevaplar vermeye çalışmaları gerekmektedir (Yavuz, 1994, s. 285).

15. Örnek

Çocuk (5.9 yaşında): Tanrı'dan daha büyük bir şey var mı?

Ebeveyn: (Babası kuma 8 rakamını çiziyor ve 8 rakamının çemberlerinden birinin içine küçük bir 10 yazıyor ve şöyle soruyor) Hangisi daha büyük 8 mi, 10 mu?

Ç: 8.

E: Yani 10'dan ziyade 8 tatlı almayı tercih ederdin, öyle mi?

Ç: Hayır.

E: O zaman hangisi daha büyük?

Ç: 8 daha büyük ama 10 daha iyi.

E: 8'i istediğin boyutta yazabilirsin fakat 10 her zaman daha değerli olacak.

Ç: Evet.

E: Tanrı her zaman daha üstündür. O var olan şeylerin en değerlisidir (Hull, 1991, s. 29).

On beşinci örnekteki merak çağının zirvelerinde olan bu çocuğun Tanrı'ya dair düşündüğü konulardan biri de Tanrı'nın büyüklüğü meselesidir. Sohbetin bu tarz bir soru ile başlamış olması, çocuğun bu diyalogdan önce de Tanrı'nın büyüklüğüyle ilgili bazı konuşmalara şahit olduğunu göstermektedir. Çocuk bu meseleyi somut seviyede çok daha iyi bir şekilde anlayabilecek düzeyde olduğundan ebeveynin cevabı da bu doğrultuda şekilsel bir anlatıma dayanarak gerçekleşmiştir. Belki de babasının ilk sorusunu anlayamayan ya da gördüğü somut şeklin etkisinde kalan çocuk, sayıların değerine odaklanmadan büyük şeklin etkisiyle ilk tercihinin 8 rakamından yana kullanmıştır. Ancak ikinci sorudan sonra durumun biraz daha farkına varıp babasının da verdiği mesaj doğrultusunda 10 sayısının 8 rakamına göre daha değerli olduğunu onaylayacak şekilde "Evet" cevabını vermiştir. Zaten bu dönemin çocuklarında görülen en bariz özelliklerden biri de kolay inanarak kabule meyilli olmalarıdır. Ancak çocuklar kolay inanırılık eğilimine sahip olsa da, bu durum onların düşünmedikleri veya çocuklar arasında düşünce gücünü kullanan hiç kimsenin olmayacağı anlamına gelmez. Özellikle yaşitlarına oranla erken gelişen çocuklar, kendilerine sunulan fikirleri pekâlâ sorgulama yeteneğine sahiptirler (Karaca, 2016, s. 108).

Burada çocuğun sorularını hazır bilgilerle cevaplamak yerine düşünce gücünü geliştirmek ve hayal dünyasını zenginleştirmek (Köylü & Oruç, 2020, s. 56), gerek bilişsel gelişimi gerekse dini gelişimi açısından oldukça önemli unsurlardır.

Naklettiğimiz bu diyalogun çocuğun sorusuyla başlamış olması onun öğrenmeye hazır olduğu en kritik anlardan biridir ve görüldüğü üzere ebeveyn bunu gayet iyi bir şekilde değerlendirmiştir. Böyle zamanlarda çocukların soruları can kulağı ile dinlenilmeli, kendilerine ve sorularına değer verildiği hissi uyandırılmalı (Özdemir, 2002, s. 124), maksatlarının ne olduğu fark edilerek yaklaşım gösterilmelidir. Ayrıca konuşmanın başka

konulara geçmeden Tanrı ile başlayıp Tanrı ile sonlanması da verilen bilginin çocuğun aklında kalıcılığı üzerinde olumlu bir etki oluşturması açısından mühim bir noktadır.

Hull, çocukların az imgedense çok imgeye sahip olmalarının onlar açısından avantajlı olacağını belirterek çocukları teolojik imge oluşturma hususunda teşvik etmek gerektiği üzerinde durur. Buna ek olarak, çocuğun iç dünyası ve dış dünyasının deneyimlerinde dini konulara dair ölçülü bir köprü oluşturabilmesi ve yapıcı eleştiri sürecine katılabilmesi için Tanrı hakkındaki konuşmaların diyaloga dâhil edilmesinin faydalı sonuçlar oluşturacağını ifade eder (Hull, 1991, s. 21).

Aktardığımız diyaloglardan da anlaşıldığı üzere çocuğun sorusuna cevap vermek esas unsur değil, daha da önemli olan nokta çocuğun maksadını anlayıp çizilen genel bir çerçeveye düşünmesini sağlamak hatta kendi cevaplarına zihinsel faaliyetleri neticesinde ulaşabilmesi için doğru rehberlik yapmaktır. Köylü ve Oruç'un da belirttiği üzere zaten bu tür konuşmaların öncelikli amacı çocuğun konuşmasına fırsat vermek ve onun geliştirmeye başladığı Allah tasavvurunu açığa çıkarmaktır. Bu sayede kurumsal dini bilgilerin de desteği ile çocuğun Allah'ı doğru anlamasına rehberlik etme söz konusu olur (2020, s. 70).

Çocukların dini ilgilerini aynı zamanda önemli bir keşif zamanı olarak değerlendirmek gerekir. Bu anlamda çocuğa dini bilgileri doğrudan aktarmak yerine, dini uygulamalar, sembol ve ritüellerden hareketle onun bu duyguları keşfetmesine fırsat verilmelidir (Köylü & Oruç, 2020, s. 52).

Sonuç olarak çocukların bilişsel gelişim seviyeleri doğrultusunda da baktığımız zaman algılarının bu kadar açık olduğu bir dönemde kendilerine görsel uyarıcıların sunulması, öğretilmek istenen mesajın faydalı bir şekilde amacına ulaşmasına yardımcı olabilir. Nitekim bu şekilde çocukların gelişim düzeylerinden istifade edilerek potansiyelleri maksimum seviyeye çıkartılır, ilgi ve dikkatleri daha kolay çekilir ayrıca çocuğun zihninde dinle ilgili şemalar çoğaltılarak konuyla alakalı daha çok düşünmesine ve özgünlüğünü ortaya çıkarmasına fırsat sunulur.

1.3. Üçüncü Bölüm: Ahlaki Düzen, Dua ve İncil

Hull üçüncü bölümde iyilik, kötülük, dua ve tabiat yasalarından bahsetmiştir. Bu bölümde dua üzerine yapılan diyaloglar sıklıkla yer almaktadır. Söz konusu duanın çocukların dini gelişimindeki etkisi yadsınamaz olduğundan bu başlık altında; çocukların dua etmede nasıl bir tutum sergilediği, çocukların Tanrı'yı duaya nasıl dâhil ettiği, duanın onların hayatında nasıl bir yer edindiği, yetişkinlerin çocuklara dua öğretirken nelere dikkat etmesi gerektiği gibi hususlar ele alınacak ve tüm bunlar Dua başlığı altında değerlendirilecektir.

21. Örnek

Birinci Çocuk (5.6 yaşında): Ben 6 için Tanrı'ya dua edeceğim (6'yı atar). Orada! Çünkü Tanrı'ya dua ettim. Sen neden Tanrı'ya dua etmiyorsun?

İkinci Çocuk (4 yaşında): Sevgili Tanrı bu yemeği kutsasın. Âmin. (2'yi atar).

Birinci Çocuk: Neyse, canın sağ olsun. Senin sıran olduğunda tekrar deneyebilirsin (Hull, 1991, s. 34).

Bu örnek, çocuklar Ludo yani Kızma Birader oynarken gerçekleşen bir konuşmadır. Oyunda 6 rakamını yakalamak stratejik hamleler için büyük avantaj oluşturduğundan çocukların hedefinde o vardır. İlk çocuk 6 rakamı için Tanrı'ya dua edeceğini söyledikten sonra şansı yaver gider ve 6 rakamını atar. Dua ile bir zafere ulaşmış olmasının mutluluğuyla küçük kardeşini de bu doğrultuda cesaretlendirir ve ona dua etmesini tavsiye eder. Buradan büyük çocuğun kendi gücü dışında kalan yahut kendisinin tek başına başaramayacağına inandığı bir arzusu (Yavuz, 1994, ss. 182-183) için gerektiğinde Tanrı'dan yardım istediğine tanık olmaktadır. Kendi sınırlılıklarını fark eden çocuklar, gerçekleştiremedikleri isteklerinin yerine gelmesi için Tanrı'ya dua etmeyi kolaylıkla kabul ederler (Selçuk, 1990, s. 111). Bunun yanı sıra büyük çocuğun 6 rakamını atmasını direkt olarak Tanrı ve dua ile ilişkilendirmesi, somut işlem dönemindeki çocukların Tanrı'nın olaylara doğrudan müdahale ettiğini düşünmesinden (Karaca, 2016, s. 119) kaynaklanmaktadır.

Küçük çocuğun kurduğu cümleden ise, kendisinde duaya dair Tanrı'dan bir şeyler isteme fikrinin yerleşik olduğunu ancak yemek esnasında yapılan bir duayı oyunda da tekrar ettiğini görmekteyiz. Erken çocukluk döneminde inançla ilgili ifadeler, daha çok taklidi tarzda söylenen sözler görünümünde (Karaca, 2016, s. 117) olduğundan çocuğun o şekilde dua etmesi gayet normal kabul edilmektedir.

25. Örnek

...

Çocuk (4.6 yaşında): Gerçekten de Tanrı abimin söylediği gibi her yerde mi?

Ebeveyn: Evet, O her yerde.

Ç: Kafamda bile mi?

E: Evet. O her yerde, özellikle O'nun hakkında konuştuğumuzda.

Ç: Dua ettiğimizde olduğu gibi.

E: Evet. Aynı zamanda şimdi konuştuğumuz gibi.

Ç: Şimdi O'nun hakkında konuşuyoruz gibi.

E: Evet, tüm konuşmalarımızda. Konuşmak güzel değil mi?

Ç: Evet.

E: O zaman şimdi uyu bakalım (Hull, 1991, s. 36).

Çocuğun ağlayarak uykusundan uyandığı bir esnada babası yanına giderek kendisiyle konuşur ve onu dinginleştirmeye çalışır (Hull, 1991, s. 36). Babası çocuğun sahip olduğu güzel şeyleri sayıp ona ne kadar şanslı olduğunu söylerken çocuk birden Tanrı'yla ilgili konuşmaya başlar. Tanrı'nın her yerde var olmasının nasıl bir şey olduğunu anlamaya çalışarak "Kafamda bile mi?" şeklinde sorgular. Babası da çocuğun aklındaki soruya anlayacağı şekilde bir yaklaşım gösterir ve uykusundan ağlayarak uyanan çocuk konuşma sonunda gayet huzurlu bir şekilde yatmaya geçer.

Bilgin'in de belirttiği üzere soru sorma özelliği, çocuğun büyüklere olan güvenini yansıtır. Çocuklara göre büyükler her şeyi bilir görünmektedirler ve onlara sorarak her şeyi öğrenmek mümkündür. Çocuk, tanımakta olduğu dünyada her şeyi yerli yerine yerleştirmek (Bilgin, 1986, s. 23) istediğinden tüm imkânları değerlendirerek hareket eder. Bu doğrultuda ebeveyn, çocuğun tasavvurlarının şekillendiği kritik zamanları ve sorulan soruları fırsata çevirip günlük hayatın akışı içerisinde (Köylü & Oruç, 2020, s. 86) çocuğun aktif katılımına değer vererek (Gerard, 2019, s. 683) gerekli cevaplar ve yaklaşımlarla dini fikirlerinin oluşmasına katkı sağlayabilir (Kılavuz, 1998, s. 382).

Bu diyalog örneklerinden de anlaşıldığı üzere, çocukların duaya karşı ilgi ve alakalarının olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Ayrıca duanın onların hayatındaki farklı alanlarda yerleşmiş bir unsur olduğunu söylemek de mümkündür. Bunun örnekleri; çocukların olmasını istedikleri bir şey esnasında inançlı bir şekilde ve seviyelerine uygun olarak Tanrı'yı hatırlayıp O'ndan bir şeyler istemesinde, oyun oynarken Tanrı'dan yardım bekleyerek O'nu anmasında ve dua ile Tanrı'yı ilişkilendirmesinde yer almaktadır.

Hull, dua hakkındaki diyalogların, konuşma ve dinlemeye dayalı bir şekilde gerçekleştiğinden ötürü Tanrı hakkında yeni imgeler geliştirmek için faydalı olanaklar sunduğunu belirtir. Bu yeni imgelerin, çocuğun teolojik anlamda kelime dağarcığının zenginleşmesine ve Tanrı'yla ilgili düşüncelerindeki katılık ve sabitliğin önlenmesinde yardımcı olacağına değinir. Duada Tanrı'nın doğrudan ele alındığına ve Tanrı hakkındaki konuşmalarda ilgi odağının "Tanrı" kelimesinin kendisi, anlamının sınırları ve diğer kelimelerle ilişkisi üzerine olduğu yer verir (Hull, 1991, ss. 37-38).

Dua; okul öncesi çocuğun eğitiminde önemli bir yer tutan (Selçuk, 1990, s. 115), çocuğun dini bilincini besleyen ve onu dini eğitime hazır hale getiren (Dündar, 2018, s. 468), Tanrı'yla kurulan etkileyici iletişim aracı (Koyuncu, 2008, s. 72) ve özellikle inananların hayatlarında önemli yeri olan dini bir fenomendir (Tosun, 2000, s. 2). Çocukların din eğitiminde duanın özel bir yeri vardır. Çünkü çocuklar erken yaşlardan itibaren kutsal olanla her şeyden önce dua aracılığıyla tanışır, zamanla geliştirdiği din dili³ sayesinde dini alana dâhil olurlar (Köylü & Oruç, 2020, s. 85). Bu doğrultuda çocuğun içinde bulunduğu

³ Din dilinin konusunu büyük ölçüde Tanrı'nın varlığı, mahiyeti, Tanrı-insan ve Tanrı-tabiat ilişkisi ile ilgili teolojik ifadeler oluşturur, en dar anlamıyla din dili, Tanrı hakkında konuşmaktır. Bkz., Koç, (2017, ss. 20-21).

çevrenin, duaya dair öğrendiklerinde ciddi bir etkisi bulunmaktadır. Anne-babalar ve çocuğun model aldığı yakın çevresi, her konuda olduğu gibi dua deneyiminde de çocuklar tarafından taklit edilirler (Aydınbaş, 2019, s. 42). Bu sebeple yetişkinlerin çocuğa karşı olumlu davranış modeli oluşturup onun anlayış seviyesini de göz önünde bulundurarak hareket etmeleri gerekmektedir.

Tosun'un da ifade ettiği gibi duanın samimi, içten, bilinçli, sürekli bir şekilde doğrudan ve sadece Tanrı'ya yapılmasına yönelik çocuğa dua adabı öğretilmelidir (Tosun, 2000, s. 5). Dua ile çocuğa hem dini bilgilerin hem de çocukların sosyal davranışında ve karakter yapısında yardımseverlik, dürüstlük, saygı, paylaşma, hediyeleşme, başkalarını düşünme, öz denetim gibi kazanımların olduğu değerlerin öğretilmesi mümkün hale gelebilir. (Aydınbaş, 2019, s. 38). Son olarak toplu dua gibi uygulamalarla çocuğun manevi gelişimi de desteklenerek dini pratikler hakkında bazı tecrübeler edinmesi sağlanabilir (Oruç, 2013, s. 189).

1.4. Dördüncü Bölüm: Aile Hayatı ve Teolojik Konuşmaların Kökenleri

Bu bölümde bilhassa Tanrı merkezli gerçekleşen teolojik konuşmalarda Hull'un ebeveynlere veya bu konuyla ilgilenen rehberlere yönelik tavsiyeleri, çocuğun zihnindeki Tanrı tasavvurunun hangi imgelerle zenginleştirileceği, çocuğun büyüme sürecinde geçiş nesnelere sağlıklı bir şekilde kullanmasıyla daha bağımsız hale geleceği konuları ile Kutsal Kitap ve Hikâyelerle ilgili diyaloglar yer almaktadır.

Bu başlıkta; Kutsal Kitap ve Hikâyelerle ilgili konuşmaların incelenmesinin yanı sıra konuyu doğrudan ilgilendirdiğinden ve verimli sonuçlar elde etme ihtimaline sebebiyet verdiği için ötürü, Hull'un tavsiyelerine de yer verilecektir.

35. Örnek

Babaları, 3 yaşındaki çocuğuna İncil'deki bir mucize hikâyesini anlatmayı henüz bitirmişti. Bu esnada büyük çocuk da hikâyeyi dinliyordu.

Büyük Çocuk (8 yaşında): Bugün okulda mucizeler yaptık.

Ebeveyn: Güzel. O zaman mucizenin ne demek olduğunu biliyorsun.

Ç: Evet biliyorum. Mucize, gerçekleşmesi imkânsız bir şeydir.

E: Eğer imkânsızsa nasıl gerçekleşebilir?

Ç: Tanrı onu gerçekleştirir.

E: O zaman gerçekten imkânsız değildir.

Ç: (Şüpheli bir şekilde) Hayır.

E: Gerçekten imkânsız olan şeyler gerçekleşemez, değil mi? Eğer gerçekleşirlerse bu aslında imkânsız olmadıklarını kanıtlar.

Ç: *Evet, ama öğretmen öyle söyledi* (Hull, 1991, s. 46).

Bu diyalogda ebeveynin üç yaşındaki çocuğuna inandıkları dinle ilgili hikâye okuduğunu ve hikâyeyi dinleyen sekiz yaşındaki çocuğun, içeriğin okulda öğrendiği konuyla ilişkili olduğunu fark etmesiyle konuşmaya katıldığını görmekteyiz. Diyalog akışından çocuğun mucize konusunu zihninde tamamen oturtmadığına ve ebeveyninin bu doğrultuda ona yol gösterdiğine şahit olmaktayız. Hull, yetkili birileri tarafından söylenilmiş olsa dahi çocuğu kendi kendisiyle çelişen bir ifadeye inanması için teşvik etmenin iyi bir fikir olmadığından bahseder (Hull, 1991, s. 47). Zaten konuşma sürecinde ebeveynin, çocukların okudukları yahut öğrendikleri bilgileri ezberleyip sorgulamaksızın kabul etmelerinden ziyade akıl süzgecinden geçirerek düşünmelerine fırsat verecek şekilde hareket ettiği de aşikârdır.

Bu örnekteki en önemli hususlardan bir diğeri de ebeveynin, çocukların dini eğitiminde kutsal kabul edilen hikâyelere yahut kıssalara yer vermesidir. Kıssalar din eğitiminde başlı başına bir eğitim yaklaşımıdır. Bunda, kıssaların çocuğun kalbinde yer alan en önemli teolojik ve pedagojik kaynak olması önemli bir etkidir. Nitekim kıssalar, çocuğun birinci derecede konuyla irtibat kurabileceği ve belirli görüntülerle sınırlanmış bir görsellikten ziyade hayalinde canlandırabileceği, kendine özgü yorumlar yapabileceği bazı imkânlar sunmaktadır. Bu, çocuğu pasif bir alıcı olmaktan ziyade aktif bir katılımcı haline getirecektir (Köylü & Oruç, 2020, s. 132). Dolayısıyla çocukların dini eğitiminde kendilerine öğretilmek istenen birçok konuda hikâye ve kıssaların kolaylaştırıcı etkisinden istifade etmenin faydalı olabileceği gözükmektedir.

36. Örnek

Ebeveyn: (Balam'ın konuşan eşeğiyle ilgili olan hikâyeyi anlatıyor) Şimdi burada hikâyenin oldukça garip bir kısmına geliyoruz. Bunu sana insanların her zaman söylediği şekilde anlatacağım ve bunun hakkında ne düşündüğünü görebilirsin.

Çocuk (7 yaşında): Ne oldu peki?

E: Eşek aniden konuşmaya başladı: "Neden bana vuruyorsun? Bunca yıldır senin sadık eşeğin olmadım mı?"

Ç: (Gülerek) Öyle bir şey olmadı.

E: Hikâyenin söylediği budur, bu nedenle onu kabul edebilir veya etmeyebilirsiniz. Hikâyeye devam etmemi ister misin?

Ç: (Hevesle) Evet.

E: Hikâye, Balam'ın eşeğinin konuştuğunu duyduğunda... diye devam ediyor (Hull, 1991, s. 48).

Ele aldığımız bu son diyalogda, olağanüstü ve çocuğun günlük hayatta hiç karşılaşamayacağı bir hikâyeye örneğini görmekteyiz. Çocuk eşeğin konuşmasına

inanmamasına rağmen çok hevesli bir şekilde hikâyenin devam etmesini istemektedir çünkü bu yaştaki çocuklar hikâye dinlemeyi bir hayli sevmektedirler.

Diyalog örneğinde ebeveyn salt bir okuyucu olarak kalmayıp çocuğu da hikâyeye dâhil edecek şekilde hareket etmiş ve eşeğin konuşup konuşmadığıyla ilgili kararı çocuğun vermesini istemiştir. Bu açıdan kıssalar birebir etkileşimle ve odaklanarak konuşma şeklinde anlatıldığında kurgu, çocuğun muhayyilesine bırakılır ve çocuk, olaylar arasında özgürce ilişkiler kurmaya başlar (Köylü & Oruç, 2020, s. 132). Bu sayede çocuk zihnen aktif bir şekilde ve seçim yapma konusunda serbestçe hareket eder. Bu evrede, dini konuları daha rahat anlamaya ve öğrenmeye, ahlaki konuları da kendine göre değerlendirmeye başlayan çocuklar, zihinsel gelişimlerine paralel olarak daha sorgulayıcı ve tenkitçi özellik göstermeye başlarlar. Bir önceki evrede, şüphesiz ve itirazsız olarak kabul ve taklit ettikleri davranışları, bu evrede akıl süzgecinden geçirme eğilimi göstermeye başlarlar (Karaca, 2016, s. 102).

Hikâye, kişisel ve ruhsal gelişimle ilgili birçok alanda uluslararası geçerliliği olan bir konuma sahiptir. Ayrıca çocuk ve gençlerin psikolojik gelişimlerinde önemli bir pedagojik araç olup hem soyut kavramların anlaşılması, hem de anlatılan konunun somut örneklerle ifade edilmesi açısından farklı bir önem taşımaktadır (Okumuşlar, 2006, s. 237). Hull, bu tarz konuşmaların çocukların hayal gücünü ve sorgulamalarını engellemeyecek şekilde kutsal hikâyelerle ilişki kurmalarına yardımcı olabilecek bazı yolları gösterdiğinden bahseder. Ayrıca hikâyelerin, büyük destanlar ve kutsal metinlerle sınırlı kalmaması, mümkün mertebe çeşitlendirilerek anlatılması gerektiğini ifade eder (Hull, 1991, s. 48). Bu bakımdan çocuğun hem genel eğitiminde hem de özel olarak dini eğitiminde hikâye ve kıssalardan istifade ederek çocuğun da ilgisini ciddi bir şekilde çeken bu materyal yardımıyla öğretimin kolaylaşması, etki düzeyinin artırılması, çocukta dini değer algısının oluşturulması ve var olan birikimin pekiştirilmesi sağlanabilir.

Son olarak Hull'ün bu bölümdeki tavsiyeleri şu şekildedir;

- İmgeler, çocukların zihninde yer alan ve hatıra haline gelen algılardır. Onlar bir köprü işlevine sahip olup çocuğun iç deneyim dünyası ile dış uyaran dünyasını birleştirir. Bu sebeple çocuklarla konuşma esnasında imgelerin kullanılması çok önemlidir. Dini kıssalar, hikâyeler ve dualar bu doğrultuda verimli imge oluşturabilecek potansiyele sahiptir.
- Çocuğun çevresi ve onu yetiştiren ebeveynleri sevgi duygusu açısından verimliyse çocuğun daha maceracı, hayal gücü yüksek ve inançlı olma olasılığı artacaktır.
- Çocuğun inancının beslenmesi her zaman belirli ve ölçülü bir dokunuş hafifliğiyle yapılmalıdır.
- Ebeveyn çocuğa “dua etmek ister misin?” diye sorduğunda çocuğun cevabı “hayır” ise cevap kabul edilmeli ve saygı duyulmalıdır. Çocuklara dua etmeleri için emretmememiz ve her şeye itaat etmelerini beklemememiz gerekir.

- Çocuğun her zaman bir inisiyatif alabilmesi ve anlaşmayı değiştirme özgürlüğüne sahip olması gerekir. İster psikolojik ister fiziksel yollarla çocuğun rızası olmadan onun üzerinde baskı oluşturulmamalıdır. Aksi takdirde sadece zahiri bir itaat gerçekleşecek bu da sahteliğe hatta yalana yol açacaktır (Hull, 1991, ss. 41-49).
- Çocuk yetiştirme bağlamı her zaman müzakere içinde olmalı, çocuğun son sözü söylemesine izin verilmemeli, ebeveyn de derhal karşı çıkma gibi bir eğilime teslim olmamalıdır.
- Çocuk, duada istekler sunmak için teşvik edilmemelidir, bunun aksine onu sahip olduğu nimetler için şükür ifadelerini kullanacak şekilde yönlendirmek çok daha faydalıdır.
- Yetişkinler çoğunlukla çocuklarının sorularına cevap verememe endişesiyle hareket ederler ve çocuklarıyla bir konuşmaya dâhil olabilmek için kendilerini yetersiz hissederler ancak bu çok yanlış bir tutumdur; çünkü çocuklar için çok daha önemli ve tatmin edici olan husus genellikle konuşmanın kendisidir. Yani yetişkinin her soruya cevap vermesinden ziyade konuşmaya katılması çocuklar için daha önemlidir.
- Çocuğun sorularına karşılık kısa cevaplar verilmelidir; nitekim uzun cevaplar onun zihninde olmayan bir açıyla uğraşmasına ve ilgisini kaybetmesine neden olabilir (Hull, 1991, ss. 41-49).

1.5. Beşinci Bölüm: Dini Konuşmanın Yapısı

Hull, kitabın son bölümü olan bu kısımda “aşama aşama konuşma” ve “konuşma ve dini olgunluk” başlıklarını ele almıştır. Özet olarak belirtmek gerekirse yazar bu başlıklarda çocukların yaşlarına göre diyalogların nasıl bir seyir halinde ilerlediğinden, çocukların hissetme ve düşünme kapasitelerinin gelişmesinin diyalogun muhtevasına doğrudan yansıdığından bahsetmiştir. Çocuklar ve gençlerin olgunlaştıkça farklı konuşma örüntülerinden geçeceklerini ve Tanrı hakkında yapılan konuşmaların bu seviyeye göre şekilleneceğini ifade etmiştir. Çok detaylandırmadığı bu bölümün örneklerini başka bir kitapta yayınlayacağı umuduyla sonlandırmıştır (Hull, 1991, ss. 50-52).

Toplamda 8 diyalog örneği üzerinde yaptığımız bu inceleme ile çocukların yaşamlarının özünde teolojinin var olduğunu, bilişsel ve dini gelişimleri doğrultusunda soyut konularla ilgili konuşmalara katılım sağlayıp metafizik konularla ilgili sorular sorduklarını, yeri geldiği zaman kendi orijinal fikirlerini paylaştıklarını görmekteyiz. Bunlara ek olarak ebeveynin, çocuğun ilgisini canlı tutup kendisine saygı göstererek değer vermesi ve doğru bir rehberlik yapması durumunda çocuğun cesaretlendiğine ve konuşmaya heveslendiğine şahit olmaktadır.

Diyalog örneklerinden ve Hull'ün açıklamalarından, bu teolojinin çocuk merkezli olduğu, çocuğun hayal gücünü besleyerek kutsal olanla ilgili düşüncelerini paylaşmasına fırsat sunduğu, çocuğun deneyim ve hislerine önemli bir şekilde yer verdiği ve çocuğun doğuştan

sahip olduğu dini gücün açığa çıkarılıp geliştirilmesi için uygun şartları hazırlamaya çalıştığı anlaşılmaktadır.

Elbette ki insanda doğuştan var olan dini gücün açığa çıkması ve hayatta uygulamaya geçmesi, çocuğun kendisine sunulan çevre ve eğitim şartlarıyla mümkündür. Hangi toplumda doğarsa doğsun insan bir şekilde kendisinde öz olarak bulundurduğu inanç eğilimini o toplumun dini doğrultusunda açığa çıkarır ve uygulamaya koyar (Oruç, 2011, s. 124). Çünkü bu gelişim özellikleri ne sadece öğrenmeye bağlıdır ne de tamamen kalımsal bir nitelik gösterir. Çocukların yaşantı zenginliği bu özellikleri destekleyen önemli bir unsurdur (Köylü & Oruç, 2020, s. 68). Bu sebeple aile üyelerinin öncelikli olarak çocuğun hem iç hem de dış dünyasına dengeli, planlı ve şuurlu bir şekilde nüfuz edebilmesi, çocuğa faydalı bilgi ve tecrübeler sağlayabilmesi, hem ruhsal hem bedensel olarak sağlıklı bir ortam oluşturabilmesi (Yavuz, 1994, s. 21) oldukça önem arz etmektedir. Bununla beraber çocuk, çevresinin dilini, kültürünü, dinini, ahlakını ve öteki değerleri kendine örnek seçtiği kimseleri kopya ederek taklit ettiğinden (Yavuz, 1994, s. 36), çocuğun dış dünyadan etkilendiği çevresinin de kendisine örnek teşkil edecek kimse ve yerlerden oluşmasına dikkat etmekte fayda vardır. Bu bakımdan çocuğun aile kurumundan sonra dâhil olduğu okul yahut kurs mekânlarının ve söz konusu kurumlarda çocukla ilgilenen öğretmen adaylarının da nitelikli olmasına özen gösterilmelidir. Çünkü bireysel, toplumsal ve kültürel boyutu olan dini öğretmek çok hassas bir konudur. Okulda din eğitimi verecek olan öğretmenin öncelikle din hakkında doğru bilgiye, daha sonra bu bilginin öğretilmesine yönelik birtakım yeterliklere sahip olması gerekmektedir (Işıkdogan, 2006, s. 5).

Bu diyaloglardan da anlaşıldığı üzere; çocuklar özellikle ebeveynleri tarafından bilinçli bir şekilde, gelişim özelliklerinin farkındalığı ve uygun çevresel faktörler ile yetiştirilmiştir. Çocukların bazı cevapları bizi hayrete düşürse ve ebeveynin bazı konuşmaları çocuğun seviyesinden yüksekmiş gibi gelse de bunlar çocuk teolojisinin hedeflediği unsurlardır. Başka bir ifadeyle bu teoloji çocuğun düşünmesine sebebiyet verecek olanaklar sunmayı, ondaki var olan dini gücü ve özgünlüğü açığa çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu da salt bilgi aktarımı olmayan, ezbere dayanmayan ve çocuğu merkeze alan bir metodu benimsediğinden doğal olarak yetişkinleri şaşırtacak düzeyde gerçekleşmektedir.

Unutmamak gerekir ki Hull din eğitimi alanında çok iyi kariyer yapmış ve bu doğrultuda birçok çalışmaya imza atmış birisidir. Bu nedenle alana bu denli hâkim olan birisinin bir de çoğunlukla kendi çocukları ile gerçekleştirdiği deneyimleri bizler için önem arz etmekte ve hem çocuk teolojisinin ilkeleri hem de Hull'ün tavsiyeleriyle bu teolojinin uygulamaya değer olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Çalışma kapsamında ele alınan diyaloglar sonucunda çocuk teolojisinin; çocuğun doğuştan kutsallık hissi ve düşüncesine sahip olduğu, çocuk merkezli bir yaklaşımı savunduğu, çocuğu kendi teolojisini üretebilecek özgün bir birey olarak kabul ettiği, çocukların ciddiye

alınarak doğru bir rehberlikle dini mevzulardaki düşünce ve üretkenliklerini geliştirmeyi hedeflediği bulgularına ulaşılmıştır. Yapılan inceleme ve Hull'ün açıklayıcı yorumlarıyla; somut dönemde olsalar dahi çocukların seviyeleri doğrultusunda Tanrı hakkındaki konuşmalara katılım sağladıkları, meraklı bir şekilde Tanrı'yı anlama girişimlerinde bulunup sık sık soru sordukları tespit edilmiştir. Çocukların gerek kendi özgün düşünceleri gerek ebeveynlerinden öğrendikleri bilgileri kullanarak Tanrı hakkında anlamlı bir şekilde konuştukları anlaşılmıştır.

Bunlara ek olarak diyalogların fazla uzatılmadığı, üretkenliği hedefleyen bir konuşma akışının olduğu, merkezde çocukların yer aldığı, özellikle çocuk seviyesinin göz önünde bulundurulduğu, diyaloglarda çocukların zorlama ve baskı olmaksızın kendi istekleri doğrultusunda rahat bir şekilde hareket ettikleri, ebeveynin ölçülü ve sağlıklı bir rehberlikle çocuğu destekleyici, cesaretini artırıcı yaklaşımlar sergilediği görülmektedir.

Çalışmanın inceleme kısmında ele alınan diyaloglardaki çocukların Tanrı, dua gibi dini mevzulara uzak olmamaları, günlük konuşmalar esnasında ebeveynlerine bunlarla alakalı soru sormaları çocukların yetiştikleri aile ortamı ve çevrenin yansımalarını içermektedir. Burada ilgi, anlama kapasitesi, hayal gücü vb. bireysel farklılıklar, anne baba tutumu, içinde bulunulan toplum, tarihsel zaman gibi çoklu değişkenlikler çocuğun dini gelişimini bir bütün halinde etkilemektedir. Elbette ki bu çocuklar, dini alt yapısı sağlam bir ailede yetiştirilmiş, küçük yaşta dini kavram ve imgelere şahit olmuş bireylerdir. Bu diyaloglardan temelde Tanrı kavramına dayalı olan dini duygunun çocuklarda var olduğu ve bu saf duygunun işlenmesiyle ortaya hayret edilesi, etkileyici sonuçlar çıkabileceği anlaşılmaktadır.

Elde edilen veriler neticesinde çocuk teolojisinin pratikte bir karşılığının olduğunu söyleyebiliriz. İncelenen diyaloglar, çocukların Tanrı ve dua gibi din ile ilgili mevzuları öğrenmeleri, sosyal, kişisel, kültürel gelişimleri ve kelime haznelerinin zenginleştirilmesi açısından da uygulanabilir örneklerdir. Hull'ün tavsiye ettiği noktalara dikkat edilerek aile içinde veya din eğitimi-öğretiminin gerçekleştiği kurumlarda bu tarz teolojik konuşmalara yer verilmesi, çocukların erken yaştan itibaren dini eğitimlerinin oldukça nitelikli ve faydalı bir şekilde ilerleyeceği düşüncesini güçlendirmektedir.

Sonuç itibarıyla bütün bu bulgulardan hareketle çocuğun dini inancının gelişimine katkı sağlamak ve yalnız doktrine dayalı gerçekleşen geleneksel din eğitime farklı ve daha etkili bakış açıları sunmak için çocuk teolojisiyle ilgili çalışmaların hem teorik hem de uygulama boyutuyla yakından ilgilenilmesi gerektiği söylenebilir.

Kaynakça

Aydınbaş, E. (2019). Ankara ili 5 yaş grubu çocuklarda anadilde dua deneyimi ile sosyal davranış ilişkisi üzerine bir inceleme. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2).

- Bilgin, B. (1986). Okul öncesi çağı çocuğunda dini kavramlar. *Din Öğretimi Dergisi*. 10(1).
- Böke, K. (Ed.). (2009). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. İstanbul: ALFA.
- Cihandide, Z. N. (2014). *Okul öncesi din ve ahlak eğitimi*. İstanbul: DEM.
- Dündar, M. (2018). Farklı yaş gruplarında dua ve din eğitimi. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(20).
- Gerard, J. M. (2019). Towards a theology of childhood: Children's agency and the reign of God. *Theological Studies*. 80(3).
- Gündüz, F. (2007). *Okulöncesi dönem çocuğunda dini tasavvurlara psikolojik bir yaklaşım*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Harms, E. (1944). The development of religious experience in children. *The American Journal of Sociology*. 50(2).
- Hull, J. M. (1991). *God-talk with young children: Notes for parents and teachers*. Birmingham: CREDAR.
- Hull, J. M. (1997). Theological conversation with young children. *British Journal of Religious Education*, 20(1). 13 Haziran 2020 tarihinde <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/0141620970200103?journalCode=cbre20> adresinden temin edildi.
- Işıkdoğan, D. (2006). *İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenliği bölümü mezunu öğretmenlerin yeterlikleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karaca, F. (2016). *Dini gelişim psikolojisi*. Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık.
- Kılavuz, M. A. (1998). Çocukluk döneminde dini sorular. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(7).
- Koç, T. (2017). *Din dili*. İstanbul: İz.
- Koyuncu, A. (2008). *Okul öncesi çocukların din eğitiminde annenin rolü ve karşılaştığı güçlükler*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Rize Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize.
- Köylü, M. & Oruç, C. (2020). *Çocukluk dönemi din eğitimi*. Ankara: Nobel.
- Kümbetoğlu, B. (2012). *Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma*. İstanbul: Bağlam.

- Meydan, H. (2015). *Din eğitiminde manevi boyut*. İstanbul: DEM.
- Okumuşlar, M. (2006). Din eğitiminde etkin bir yöntem olarak hikâye. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21(21).
- Oruç, C. (2010). Okul öncesi dönemde dini duygunun kökenleri ve gelişimi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10(3).
- Oruç, C. (2011). *Okul öncesi dönemde çocuğun din eğitimi*. İstanbul: DEM.
- Oruç, C. (2013). Erken çocukluk dönemi din eğitimine çoğulcu bir yaklaşım: 'Gift to the Child'. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(26).
- Oruç, C. (2013). İngiltere'de okul öncesi ve ilköğretim okullarında resmi din eğitimi I: Devlet okulu örneği. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 13(2).
- Oruç, C. (2015). *Din eğitimi açısından çocuk teolojisi ve ilahiyat fakülteleri için bir öneri*. Kayadibi, F. (Ed.), *Din eğitiminde kalite* (125-152). İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi.
- Oruç, C. (2019). Montessori eğitim yaklaşımının din eğitimine uygulanması: Godly Play Örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 17(38).
- Özdemir, Ş. (2002). Çocuğun din eğitiminde ailenin rolü. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 9. 10 Temmuz 2020 tarihinde http://isamveri.org/pdfdrq/D01239/2002_9/2002_09_OZDEMIRS.pdf adresinden temin edildi.
- Selçuk, M. (1990). Çocuk eğitiminde dini motifler (Okul öncesi çağ). *İslami Araştırmalar Dergisi*, 4(2).
- Tosun, C. (2000). Dua öğretimi. *Dini Araştırmalar*. 2(6). 12 Temmuz 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/da/issue/4443/61218> adresinden temin edildi.
- Yavuz, K. (1994). *99 soruda çocuk ve din*. İstanbul: Çocuk Vakfı.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.